

УДК 007:659.4.001.55:070.486:338.4

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.2>**Владислав ВОЙЧУК**студент навчально-наукового інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, vladvoichuk3777@gmail.com

ORCID: 0009-0007-5900-8030

**РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
У ДЕМОКРАТИЧНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ РЕЖИМІ**

У сучасному світі, де інформація стає все більш доступною та поширеною, роль засобів масової інформації зростає як ніколи раніше. Засоби масової інформації впливають на наше життя щодня, формуючи нашу думку про світ, пропонуючи нам розваги та зв'язуючи нас з іншими. У статті досліджується мета, завдання, функції засобів масової інформації у демократичному політичному режимі. Характерними рисами засобів масової інформації є: публічність; наявність спеціальних технічних засобів; непряма, розділена в просторі та часі взаємодія комунікаційних партнерів; непостійний характер аудиторії; переважна односпрямованість впливу від комунікатора до реципієнта. Засоби масової інформації виконують такі функції: інформування, контрольна, формування громадської думки, інтегративна, політичної соціалізації. Головною метою засобів масової інформації є оперативне інформування окремих осіб, соціальних груп населення в цілому про події та явища у світі, конкретній країні, певному регіоні. Засоби масової інформації в Україні стикаються з такими проблемами: деякі засоби масової інформації в Україні належать олігархам або політичним групам, що може призвести до упередженого висвітлення подій та цензури; багато українських засобів масової інформації не мають достатнього фінансування, що робить їх вразливими до тиску з боку влади чи бізнесу; журналісти в Україні, які розслідують корупцію або критикують владу, часто зазнають погроз та нападів. Незважаючи на ці виклики, засоби масової інформації в Україні відіграють важливу роль у збереженні демократії та захисті прав людини; зростання впливу соціальних мереж також ставить перед засобами масової інформації нові виклики та можливості. З одного боку, соціальні мережі розширюють можливості для поширення інформації та залучення аудиторії. З іншого боку, вони також полегшують поширення дезінформації та пропаганди.

Ключові слова: засоби масової інформації, громадська думка, свобода слова, інтернет, демократія.

Vladyslav Voichuk. THE ROLE OF MASS MEDIA IN A DEMOCRATIC POLITICAL REGIME

In today's world, where information is becoming more accessible and widespread, the role of mass media is growing more than ever before. Mass media influence our lives every day, shaping our view of the world, providing us with entertainment, and connecting us with others. The article examines the purpose, tasks, and functions of mass media in a democratic political regime. Characteristic features of mass media are: publicity; availability of special technical means; indirect, separated in space and time interaction of communication partners; non-constant nature of the audience; predominant unidirectional influence from the communicator to the recipient. Mass media perform the following functions: informing, control, formation of public opinion, integrative, political socialization. The main goal of mass media is to quickly inform individuals, social groups of the population as a whole about events and phenomena in the world, a specific country, a specific region. Mass media in Ukraine face the following problems: some mass media in Ukraine are owned by oligarchs or political groups, which can lead to biased coverage and censorship; many Ukrainian mass media do not have sufficient funding, which makes them vulnerable to pressure from the authorities or business; journalists in Ukraine who investigate corruption or criticize the government are often threatened and attacked. Despite these challenges, mass media in Ukraine play an important role in preserving democracy and protecting human rights; The growing influence of social networks also presents new challenges and opportunities for mass media. On the one hand, social networks expand the possibilities for spreading information and attracting an audience. On the other hand, they also facilitate the spread of misinformation and propaganda.

Key words: mass media, public opinion, freedom of speech, Internet, democracy.

Постановка проблеми. У сучасному світі роль засобів масової інформації є надзвичайно важливою у демократичній державі. Завдяки засобам масової інформації забезпечується прозорість та відкритість виборчих процесів, інформуються громадяни про програми та плани політичних партій та кандидатів тощо. Важливо також, щоб громадяни підтримували вільні та незалежні засоби масової інформації, читаючи їх, підписуючись на них та роблячи пожертвування. Сильні та неза-

лежні засоби масової інформації – це життєво важливий елемент «здорової демократії».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема є предметом вивчення таких вітчизняних і зарубіжних дослідників: В. Шкляра, В. Здоровеги, В. Рябало, А. Москаленка, І. Михайлина, І. Слісаренка та: Кетлін Крос, Роберта Гакета, Д. Кін, Данієля Корню, Кристофера Мея, М. Кастельє та інші.

Визначення мети дослідження. Метою статті є аналіз функціонування засобів масо-

вої інформації в умовах демократичного режиму.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних завдань дослідження:

- виокремити функції засобів масової інформації в демократичній державі;
- прослідкувати забезпечення незалежності засобів масової інформації у правовому полі;
- охарактеризувати проблеми функціонування засобів масової інформації в Україні;
- з'ясувати роль засобів масової інформації у політичній сфері.

Методи дослідження. У роботі були використані такі методи дослідження: контент-аналіз, дискурс-аналіз, порівняльний та історичний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення відкритого демократичного суспільства є складним завданням. Для збереження та розширення здобутих свобод, демократичні держави мають створити інституції як у державному, так і в приватному секторах. Ці інституції повинні відображати та підтримувати вільний обмін інформацією. На думку Девіда Вебстера, члена керівної ради Британської радіомовної корпорації «Бі-Бі-Сі», «рівень свободи і незалежності засобів масової інформації залежить від трьох головних факторів. Перший – це нормативні акти; другий – наявність талановитих керівників і здатність вижити в ринкових умовах; третій – це рівень професіоналізму та відповідальності...» [1, с. 145–153].

Засоби масової інформації – це розгалужена мережа установ, що займаються збором, обробкою, поширенням інформації. До цієї мережі входять телерадіопрограми, газети, журнали, книжкові видавництва, радіо, інформаційні агентства, кінодокументалістика тощо. Крім того, на сьогодні в українському суспільстві все активніше використовується Інтернет, який дозволяє органам публічної влади встановити зворотний зв'язок з громадянами. Преса, радіо і телебачення являють собою своєрідний «тріумвірат» засобів масової інформації, кожне з яких має низку особливостей щодо характеру і способів донесення інформації до аудиторії. Однак поряд з наявністю специфічних властивостей усі види засобів масової інформації мають дещо спільне – це здатність донести до масової аудиторії більш чи менш оперативно словесно-понятійну та емоційно-образну інформацію.

Характерними рисами засобів масової інформації є: публічність (необмежене, неперсоніфіковане коло споживачів); наявність

спеціальних технічних засобів; непряма, розділена в просторі та часі взаємодія комунікаційних партнерів; непостійний характер аудиторії; переважна односпрямованість впливу від комунікатора до реципієнта. Основним завданням засобів масової інформації є передача інформації споживачам, котра відбувається різними шляхами (преса, радіо, телебачення).

Головною метою засобів масової інформації є оперативне інформування окремих осіб, соціальних груп населення в цілому про події та явища у світі, конкретній країні, певному регіоні. Цієї мети вони досягають, виконуючи притаманні їм соціальні функції [6, с. 390–391].

У демократичному суспільстві засоби масової інформації виконують низку важливих функцій:

1. Функція інформування полягає у наданні громадянам об'єктивної та неупередженої інформації про політичні події, дії влади та інші питання, що стосуються суспільства.

Сприяють вільному обміну ідеями та думками, забезпечуючи платформу для різних точок зору. Здійснюють розслідування та викривають факти корупції та зловживання владою.

2. Контрольна функція полягає у тому, що засоби масової інформації є «четвертою владою». Через них здійснюється контроль за органами державної влади, місцевим самоврядуванням. Засоби масової інформації розкривають недоліки та помилки влади, стимулюючи її до підзвітності та відповідальності. Також за допомогою засобів масової інформації відбувається захист прав та свобод людини та громадянина.

3. Функція формування громадської думки полягає у стимулюванні інститутів громадянського суспільства до обговорення, критики актуальних проблем, даючи можливість людям висловити свою думку.

4. Інтегративна функція полягає у об'єднанні людей навколо спільних цінностей та цілей.

5. Функція політичної соціалізації. Суть якої полягає у формуванні громадянської свідомості, високим рівнем політичної культури.

Важливо підкреслити, що для виконання цих функцій засобів масової інформації повинні бути вільними та незалежними від впливу влади, бізнесу чи інших груп інтересів.

У статті 34 Конституції України 1998 року зазначається, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і

поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [2].

Утворення національної системи засобів масової інформації, що розпочалося після здобуття незалежності України, супроводжувалось переходом державних засобів масової інформації у нові форми власності: приватну і комунальну. Процес роздержавлення засобів масової інформації призвів до утворення конкурентного середовища національних та регіональних засобів масової інформації, що сприяло альтернативності та плюралізму інформування громадян про події. Але процес утворення суспільних засобів масової інформації залишався на рівні декларації різних політичних парламентських сил, а система державної телерадіокомпанії практично уникла реформування. Можна стверджувати, що в 90-ті роки минулого століття в нашій державі утворилась авторитарна модель відносин між владою і представниками засобів масової інформації. Виділяються такі ознаки цього процесу: провідні засобів масової інформації суспільно-політичного спрямування належать державі, або перебувають під впливом невеликої кількості фінансово-промислових груп, які є залежними від влади; влада продовжує використовувати протекціоністські заходи щодо підтримки власних або лояльних до неї засобів масової інформації; держава здійснює адміністративний тиск та пряме втручання у діяльність засобів масової інформації; більшість засобів масової інформації заангажовані, не надають повної та об'єктивної інформації про політиків та значущі політичні події, не забезпечують комунікативного діалогу між населенням та владою, а є інструментом маргіналізації та управління масами в руках можновладців; такі функції, як кореляція, артикуляція, соціалізація, критики та контролю, що визначають демократичний характер засобів масової інформації, спотворені на користь функціям обслуговування, реклами та розважання; наявна нерівність можливостей доступу до інформації між різними групами населення [5, с. 1].

Важко заперечувати, що свобода слова та діяльності засобів масової інформації є однією з основних складових демократії. В Україні ця свобода теоретично існує. Свобода слова та діяльності засобів масової інформації в Україні підтверджується та прописується в ряді законів і документів. Наприклад, стаття 34 Конституції України проголошує: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати

інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір», а в статті 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992) йдеться, що «Друковані засоби масової інформації в Україні є вільними». Крім цього, це правові норми у медіасфері регулюють закони «Про телебачення і радіомовлення» (1993), «Про інформацію» (1992), «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997), «Про авторське право і суміжні права» (1993), «Про державну таємницю» (1994), «Про інформаційні агентства» (1995), «Про рекламу» (1996), «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» (1997). Ці документи разом утворюють правову базу, яка підтримує та захищає свободу слова і діяльність засобів масової інформації в Україні. Отже, теоретично засоби масової інформації в Україні є вільними, незалежними та захищеними від втручання владних структур.

Однак реально в Україні, як і в багатьох інших демократичних державах засоби масової інформації мають певні проблеми. По-перше, деякі засоби масової інформації в Україні належать олігархам або політичним групам, що може призвести до упередженого висвітлення подій та цензури. По-друге, багато українських засобів масової інформації не мають достатнього фінансування, що робить їх вразливими до тиску з боку влади чи бізнесу. По-третє, журналісти в Україні, які розслідують корупцію або критикують владу, часто зазнають погроз та нападів. Незважаючи на ці виклики, засоби масової інформації в Україні відіграють важливу роль у збереженні демократії та захисті прав людини. По-четверте, зростання впливу соціальних мереж також ставить перед засобами масової інформації нові виклики та можливості. З одного боку, соціальні мережі розширюють можливості для поширення інформації та залучення аудиторії. З іншого боку, вони також полегшують поширення дезінформації та пропаганди.

У демократичному суспільстві право на свободу інформації відіграє фундаментальну роль. Це право гарантується законодавчо і дає можливість кожному вільно отримувати, поширювати та використовувати інформацію. Однак, поряд з цим правом, існує й право держави на обмеження інформації, яке в народі відоме як цензура. Цензура застосовується з метою недопущення розповсюдження ідей та відомостей, які влада вважає небажаними, шкідливими або небезпечними. Її викорис-

тання, особливо під час війни, є поширеною практикою, навіть у демократичних державах. Однак, цензурування інформації, особливо у сфері ЗМІ, викликає чимало суперечок. З одного боку, вона може розглядатися як інструмент контролю, засіб утиску свободи слова та маніпулювання суспільною думкою. З іншого боку, прихильники цензури стверджують, що вона необхідна для захисту національної безпеки, недопущення розповсюдження дезінформації та пропаганди, а також для збереження моральних цінностей суспільства. За словами відомого французького державного діяча, історика і дослідника демократії Алексіса де Токвіля, «у країні, де відверто визнається суверенітет народу, цензура не тільки небезпечна, вона й абсурдна. Суверенність народу і свобода преси цілком співвідносні; цензура та загальне голосування, навпаки, суперечать одне одному і не можуть співіснувати в політичних інститутах одного народу... Саме під впливом преси поживається політичне життя в країні; вона примушує громадських діячів по черзі ставати перед судом громадськості. Преса є першою після народу силою у тих країнах, де відсутня сувора цензура. Преса є тією силою, без якої свобода не змогла б вижити» [10, с. 135–140].

Конкурентна боротьба між ЗМІ за аудиторію є однією з ознак демократичних процесів в Україні. З одного боку, вона стимулює розвиток медіаіндустрії, підвищує якість журналістики та розширює доступ до інформації для громадян. З іншого боку, ця конкуренція може мати й негативні наслідки. В погоні за рейтингами деякі ЗМІ вдаються до маніпуляцій, вигадують неіснуючі сенсації, штучно розкручують незначні події, а також створюють скандали. Такий підхід негативно впливає на довіру до ЗМІ загалом, шкодить репутації журналістів та дезінформує суспільство. З іншого боку, відкрите політичне суперництво між ЗМІ різної орієнтації може сприяти розвитку демократичних тенденцій у державі. Різноманіття думок та поглядів надає громадянам можливість формувати власну об'єктивну думку щодо політичних подій. Однак, важливо зазначити, що використання брудних технологій, таких як дискредитація політичних конкурентів, фейкові новини, мова ворожнечі, маніпуляції з соціологічними опитуваннями, тощо, підриває демократичні засади та шкодить здоровій політичній конкуренції. Щоб перешкодити цьому, представники мас-медіа намагаються контролювати один одного, оприлюднюючи помилки суперника. В умовах жорсткої конкуренції кожен орган засобів масової інформації прагне

таким чином опинитися в центрі загальної уваги і підвищити свій рейтинг [3, с. 219].

Взаємодія політиків та ЗМІ є складною й неоднозначною. З одного боку, ЗМІ слугують платформою для донесення політичних ідей до широкої аудиторії, висвітлення подій та формування громадської думки. З іншого боку, ЗМІ можуть використовуватися як інструмент маніпуляції, пропаганди та дискредитації політичних опонентів. Вміло організована кампанія підтримки у ЗМІ може суттєво допомогти політику здобути популярність, просунути свою програму та здобути перемогу на виборах. Натомість організована конкурентами дискредитація може завдати серйозної шкоди репутації політика та поставити хрест на його кар'єрі. Надмірна залежність політиків від ЗМІ несе в собі певні ризики. Політики, прагнучи задовольнити інтереси ЗМІ, можуть зосереджуватися на піарі та епатажних заявах, замість того, щоб вирішувати реальні проблеми людей. Це явище, відоме як «медіатизація політики», може загрожувати як молодим, так і традиційним демократіям. В сучасному світі ЗМІ відіграють ключову роль у формуванні образу політика та його сприйняття громадськістю. Політик стає «політиком» не лише завдяки своїм діям та досягненням, але й завдяки тому, як його представляють ЗМІ. Без доступу до ЗМІ політику складно буде здобути широку підтримку та реалізувати свої амбіції. Політикам важливо усвідомлювати як позитивний, так і негативний вплив ЗМІ. З одного боку, їм необхідно використовувати ЗМІ для донесення своїх ідей до широкої аудиторії. З іншого боку, їм слід уникати надмірної залежності від ЗМІ та маніпулювання з їхнього боку. ЗМІ можуть слугувати мостом між політиками та суспільством. Вони повинні надавати об'єктивну та неупереджену інформацію, сприяти вільному обміну думками та ідей. Відповідальна та чесна журналістика є запорукою здорової демократії та міцного громадянського суспільства.

Для побудови демократичної держави, Україні слід запозичити від європейських країн реальну свободу слова, а не лише її декларацію. Важливо, щоб ця свобода стала внутрішньо визнаною і необхідною не лише для журналістів, а й для влади та всіх громадян. Існують різні шляхи досягнення свободи слова і демократизації суспільства. Одним із ключових шляхів є розвиток вільного підприємництва, яке переважає в розвинених демократичних країнах. Іншим важливим кроком є створення державних інформаційних об'єднань, які підкріплені законами й демо-

кратичними традиціями, що сприятимуть демократичним процесам.

Висновки. Отже, повноцінне функціонування демократичної держави не можливе без обміну інформацією, яку збирають, опрацьовують і доносять до громадян засоби масової інформації. Інформуючи про події в світі та державні події, про політичне і громадське життя, засоби масової інформації впливають на формування поглядів людей, громадської думки, яка є важливим інструментом демо-

кратичної системи. Незалежний розвиток засобів масової інформації є не лише передумовою, але й рівне розвитку інститутів громадянського суспільства. Одним з основних завдань держави є збільшення кількості незалежних від неї засобів масової інформації, які не бояться писати й говорити правду. Також виникає потреба в захисті засобів масової інформації не лише від державного втручання, а й тієї залежності, яку породжує ринок та ринкові відносини.

Література:

1. Жугай В. Концепції функціонування якісної преси в Україні. Вісник Львів. ун-ту. Сер. журналістика. 2001. С. 145–153.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.06.2024).
3. Матвієнків, С. Мас-медіа і демократизації сучасного суспільства. Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Політологія. Соціологія. Філософія / редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрушенко, М. Блецкан та ін. Ужгород : СМП «Вісник Карпат», 2005. Вип. 2. С. 216–223.
4. Мороз Н. О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства в Україні. Гуманітарний журнал. 2012. № 2-3. С. 205–210.
5. Наумкіна С. М., Стоцький В. В. Політичний дискурс засобів масової інформації України як індикатор суспільних процесів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2011_3/11nsmisp.pdf (дата звернення: 16.06.2024)
6. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-Канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. К.: вид-во «Ай-Бі», 2002. 684 с.
7. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 49. Ст. 299.
8. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43.
9. Рябкало В., Валевський О. Пріоритети державної політики у формуванні інформаційної сфери та забезпеченні свободи слова. Шляхи формування громадянського суспільства в Україні. Забезпечення права людини на слободу слова та інформацію. Харків, 2001. С. 9–10.
10. Токвіль, Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах. Переклад з французької Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка; Передмова Андре Жардена. К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.